

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
бакалавр

на тему: «Становлення виборчої системи України: проблеми і перспективи»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти бакалавр
групи 1
Ісаєва А. С.
Керівник: Некряч А. І.
Рецензент: Букорос Т. О.

Полтава 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА СУТНІСТЬ ВИБОРЧОГО ПРАВА ТА ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ	8
1.1. Поняття та принципи виборчої системи в Україні	8
1.2. Класифікація виборчих систем	11
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	17
2.1. Історичні етапи становлення виборчої системи України	17
2.2. Проблеми та перспективи розвитку виборчої системи України	22
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ	29
3.1. Місцеві вибори 2020 в умовах нової виборчої системи: здобутки та прорахунки	29
3.2. Вплив інститутів громадянського суспільства на вдосконалення виборчих систем	33
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі, де демократія стає все більш поширеною формою правління, питання про оптимальну виборчу систему набуває особливої актуальності. Україна, як молода демократія, не є винятком. З моменту здобуття незалежності країна пережила декілька етапів розвитку своєї виборчої системи, кожен з яких мав свої особливості та суперечності.

Результати виборів визначають обрання народних представників, починаючи від депутатів сільських рад і закінчуючи народними депутатами, які представляють інтереси народу у Верховній Раді України. Згідно з Конституцією України, народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади. Реалізація народної влади відбувається як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Особливу роль у регулюванні суспільного розвитку відіграє безпосереднє волевиявлення громадян, найвищим проявом якого є вибори. Вони виступають реальним механізмом формування органів влади, сприяють залученню громадян до управління державними справами і створюють умови для подолання відчуженості між народом і владою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі гуманітарних і соціальних дисциплін. В рамках виконання проекту програми Еразмус+, напряму Жан Моне «Участь громадян та соціальний діалог як ключові фактори в розбудові сталих територіальних громад: успішні практики ЄС для України».

Метою роботи є визначення особливостей функціонування та типологія виборчої системи, вивчення еволюції виборчого законодавства з часів здобуття незалежності і до сьогодення, а також ознайомлення з новими аспектами законотворчої діяльності у сфері виборів в Україні.

Для досягнення поставленої мети поставлено такі **завдання**:

- проаналізувати різноманітні виборчі системи та їх різновиди;

- охарактеризування інституту виборів в Україні, включаючи його історію та становлення;
- розглянути шлях становлення виборчої системи в Україні, враховуючи всі перипетії;
- здійснити аналіз функціонування виборчого законодавства в історії незалежної України, виявити основні тенденції та зміни;
- представити та докладно проаналізувати основні нововведення в виборчому законодавстві;
- прогнозувати подальші перспективи розвитку виборчої системи, враховуючи сучасні тенденції та можливі виклики.

Об'єктом дослідження є виборча система.

Предметом дослідження є особливості виборчої системи України: її становлення, сучасний стан та подальші перспективи розвитку.

Методи дослідження були визначені відповідно до мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження: загальнонауковий метод (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування та узагальнення), що дозволив систематизувати та узагальнити отримані результати з різних аспектів дослідження.

Метод порівняння та узагальнення, що дозволив провести аналіз різних підходів та досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів.

Моніторинг та історичне визначення існуючого стану проблеми, що дозволило з'ясувати її еволюцію та динаміку з часом.

Наукова новизна отриманих результатів. Дана кваліфікаційна робота розкриває розуміння демократії, її форм та викликів, з якими вона стикається в сучасному світі. Визначено ключові фактори, що впливають на успішне функціонування демократичних інституцій, а також окреслено перспективи розвитку демократії в Україні.

Огляд використаних джерел. Дослідженням теорії та практики демократії, політичних партій та систем, виборчих процесів займались Ю. Б. Ключковський, О. М. Мостіпан, А. Лійпгарт, І. І. Бодрова,

М. В. Афанасьєва, О. В. Марцеляк, В. П. Гончарук, А. Руппель, М. Ставнічук, М. В. Томенко та інші. Вони також проаналізували проблеми місцевого самоврядування та виборів до органів місцевого самоврядування, а також правове підґрунтя виборчого процесу, зокрема право на участь у виборах, свободу слова та об'єднань під час виборів, а також правовий статус виборчих комісій.

Практична значущість даного дослідження мають широку сферу практичного застосування, а саме у науково-дослідницькій сфері; результати дослідження можуть слугувати ґрунтом для подальших теоретичних розробок форм демократії в Україні; результати дослідження можуть бути використані для створення підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з питань демократії в Україні.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг: 45 сторінок, кількість джерел – 35.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА СУТНІСТЬ ВИБОРЧОГО ПРАВА ТА ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

1.1. Поняття та принципи виборчої системи в Україні

У наш час, ідея визнання народу єдиним джерелом влади є вкоріненою у багатьох демократичних країнах. Однак з самого початку виникло питання про те, як саме здійснювати цю владу. Сьогодні найбільш поширеним методом вирішення цього питання є використання інститутів представницької демократії, таких як вибори та референдуми.

Поняття виборів тісно пов'язане з концепцією виборчої системи. У науковому світі не існує єдиного підходу до визначення виборчої системи. Це призводить до розбіжностей у розумінні цих термінів, що ускладнює подальше їх дослідження.

В українській науковій літературі можна знайти різні визначення терміну «виборчий процес». Серед них виборчий процес розуміється як елемент окремої галузі права – конституційного процесуального права, тобто як особливий вид юридичної процедури (виборче процесуальне право) [30, с. 218]. Існує й інша тенденція – ототожнення виборчого процесу з виборами взагалі, а також думка, що виборчий процес – це «форма проведення виборів», «процесуально-правова основа механізму народного волевиявлення» [14, с. 157], «здійснення передбачених законом виборчих процедур суб'єктами виборчого процесу (такими процедурами є, наприклад, висування та реєстрація кандидатів, формування виборчих комісій тощо)» [24, с. 21].

В. Л. Федоренко розглядає виборчий процес як «врегульована Конституцією та законами система послідовних процесуальних стадій організації та проведення виборів в Україні» [32, с. 302].

Ю. Б. Ключковський розглядає виборчий процес як «неюрисдикційний юридичний процес, що визначається цілеспрямованою діяльністю відповідних суб'єктів, які практично реалізують у ньому власні права, інтереси чи повноваження, притаманні виборчим правовідносинам» [14, с. 166].

Найпоширенішою класифікацією поняття «виборча система» є його використання у широкому та у вузькому контекстах. У першому випадку виборчу систему визначають як комплекс взаємовідносин, що виникають у процесі формування владних структур держави та виявлення волі виборців стосовно ключових питань громадського життя, ґрунтуючись на конкретних правових та демократичних принципах. М. Ставнійчук розглядає виборчу систему у широкому сенсі як сукупність відносин, що охоплюють організацію та проведення виборів представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування. Широке тлумачення поняття «виборча система» міститься в основі «Юридичної енциклопедії», де воно описується як набір правил організації та проведення виборів до представницьких органів державної влади, місцевого самоврядування та здійснення виборчих прав громадян.

Серед найважливіших дій, що здійснюються у виборчому процесі уповноваженими суб'єктами, є «реєстрація політичних партій та окремих кандидатів, проведення виборчої кампанії, прихід виборців на виборчі дільниці та підрахунок голосів» [35, с. 7].

Принципи виборчого права:

- загальність. Виборче право в Україні ґрунтується на принципі загальності, що закріплено у статті 38 Конституції України. Це означає, що право обирати мають всі дієздатні громадяни України, які на день голосування досягли 18-річного віку. Не допускається дискримінація виборців за будь-якими ознаками, передбаченими статтею 24 Конституції України.

- вільність. Відповідно до статті 70 Конституції України, участь у виборах є вільною. Громадяни України самостійно вирішують, чи брати їм участь у голосуванні, чи ні. Ніхто не може примушувати їх до голосування або не голосування.

- рівність. Принцип рівного виборчого права гарантує, що голоси усіх виборців мають однакову вагу. Не існує «більш» або «менш» важливих голосів. Це забезпечує справедливість та рівні шанси для всіх кандидатів.

- таємність. Стаття 69 Конституції України проголошує таємницю голосування. Це означає, що ніхто не може контролювати, за кого проголосував виборець. Таємне голосування гарантує незалежність та безпечність волевиявлення.

- гласність і відкритість. Підготовка і проведення виборів в Україні здійснюються відкрито і гласно. Це означає, що всі громадяни мають доступ до інформації про виборчий процес, кандидатів, їхні програми та результати голосування.

- свобода агітації: Стаття 34 Закону України «Про вибори народних депутатів України» гарантує свободу агітації. Це означає, що всі громадяни України, їхні об'єднання, трудові колективи мають право вільно та безперешкодно обговорювати програми кандидатів, їхні особисті якості, а також платформи і програми партій, блоків, зборів, що їх висунули.

Отже, виборча система – це багатогранна й складна категорія, що визначає порядок виборів до представницьких органів влади. У цій роботі ми пропонуємо розглянути елементи виборчої системи, ґрунтуючись на характеристиці, запропонованій Ю. Б. Ключковським.

До основних елементів виборчої системи належать:

- магнітуда виборчого округу: розмір виборчого округу, тобто кількість виборців, що проживають на його території;

- кількість виборчих округів: загальна кількість округів, на які поділена країна для проведення виборів;

- структура виборчого бюлетеня: спосіб заповнення виборцями, форма та розмір бюлетеня;

- особливості суб'єктів виборчого процесу: характеристики кандидатів, партій, блоків, які мають право брати участь у виборах, а також загальні вимоги до їх реєстрації та висування;

- виборча формула: спосіб перетворення голосів виборців на мандати в представницьких органах влади;
- прохідний бар'єр: мінімальна кількість голосів, яку мають отримати кандидати або партії, щоб отримати мандати;
- вимоги легальності виборів: умови, що гарантують вільне й демократичне проведення виборів, наприклад, мінімальна явка виборців, визначення дійсності результатів виборів [13, с. 142].

Важливо підкреслити, що всі елементи виборчої системи тісно пов'язані між собою. Зміна одного з них неминуче впливає на функціонування всієї системи. Тому для розуміння сутності виборчої системи та її впливу на політичний процес необхідно комплексно аналізувати всі її складові.

1.2. Класифікація виборчих систем

У політичному світі існує різноманіття широких виборчих систем, які мають різні наслідки як для політичних партій, так і для виборців. У кожній країні вибіркові системи відрізняються за різними параметрами, такими як історичні та культурні особливості, а також політичні пріоритети. За словами Таагепера Р. та Шугарта М., виборчі правила можуть легше піддаватися маніпуляціям порівняно з іншими аспектами політичної системи, що може призвести до переваги деяким сильним партіям і зменшення ролі менших партій або, навпаки, забезпечити останнім право на парламентське представництво [1, с. 45].

Одним з класичних критеріїв типу виборчої системи є спосіб визначення результатів вибору. Підходи до цього різняться серед вітчизняних та зарубіжних науковців. Вітчизняні науковці розрізняють мажоритарну систему, де результати визначаються за кількістю отриманих голосів, та пропорційну систему, де результати визначаються пропорційно кількості отриманих голосів. Зарубіжні дослідники виділяють три основних типи

виборчих систем: плюральну (з великою кількістю поданих голосів), мажоритарну (де потрібна абсолютна або кваліфікована більшість голосів) та пропорційну. Наприклад, у Короткому оксфордському політичному словнику вказано: «Існує кілька способів класифікації виборчих систем. Найбільш прийнятним, можливо, є поділ на три групи: з найбільшою кількістю поданих голосів, мажоритарну та пропорційну систему» [16, с. 91].

Вибірчі системи – це сукупність юридичних норм і правил, що визначають порядок проведення виборів до представницьких органів влади. Залежно від способу обчислення мандатів й особливостей голосування виборців, їх можна поділити на три основні типи:

1. Плюральні виборчі системи (системи дійсної можливості).

1.1. Системи множини в одномандатних округах:

- система множинності з одним членом (перемагає кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів, незалежно від абсолютної більшості);

- у багатомандатних округах – багатомандатна система множинності (представницьке голосування: блокове голосування/множинні голоси без права передачі/більшість голосів (виборці голосують за блок кандидатів, мандати розподіляються пропорційно до кількості отриманих голосів); система єдиного непереданого голосу: один голос без права передачі (виборець може віддати свій голос лише за одного кандидата).

1.2. Мажоритарні виборчі системи (системи абсолютної (кваліфікованої) більшості):

- система альтернативного голосування (мажоритарно-преференційна система): альтернативне голосування (виборці ранжують кандидатів за пріоритетністю, мандат отримує кандидат, який набрав абсолютну більшість голосів у першому або наступних турах голосування);

- голосування у два тури: система в два тури / система в два бюлетені / друге голосування / балотаж (якщо жоден кандидат не отримує абсолютної більшості в першому турі, до другого туру проходять два кандидати з найбільшою кількістю голосів).

2. Пропорційні виборчі системи.

2.1. Голосування за партійними списками: список PR / система партійних списків (виборці голосують за партійні списки, мандати розподіляються пропорційно до кількості отриманих партією голосів).

2.2. Голосування з правом передачі голосу іншому кандидату: одна система передачі (виборці можуть голосувати за кандидатів з партійного списку, а також передавати свої голоси іншим кандидатам).

3. Змішані виборчі системи.

3.1. Шляхом поєднання елементів плюральних і пропорційних систем створюються змішані виборчі системи.

3.2. Плюральні виборчі системи в одномандатних округах («перший на фініші»).

Система «перший на фініші» – це метод підрахунку голосів на виборах, за яким переможцем стає кандидат, який отримав абсолютну більшість голосів у одномандатному окрузі. Іншими словами, кандидат з найбільшою кількістю голосів, навіть якщо вона не перевищує 50%, отримує мандат. Цю систему також називають: система абсолютної більшості; система простої більшості; мажоритарна система [5].

Ця система використовується переважно в демократіях англосаксонської системи. Вона була запроваджена в кінці XIX – на початку XX століть і й досі широко використовується в світі (20 % сучасних країн).

До переваг плюральної системи в одномандатних округах відносять:

- сильний зв'язок між виборцями та представниками: виборці мають чітке уявлення про те, хто їх представляє в парламенті;
- створення стійких урядів: система сприяє формуванню урядів з більшістю мандатів, що забезпечує їхню стабільність;
- проста та зрозуміла для виборців: система не потребує складних розрахунків для розподілу мандатів;

Недоліки плюральної системи в одномандатних округах:

- не завжди пропорційне представництво: невеликі партії можуть не отримати жодного мандату, навіть якщо вони мають значну підтримку виборців;

- можливість викривлення результатів виборів: система може бути схильна до маніпуляцій з боку домінуючих партій;

- не завжди сприяє політичній різноманітності: система може призвести до двопартійної системи [16, с. 57].

Система представницького голосування (також відома як система додаткової можливості) – це метод розподілу мандатів на виборах у багатомандатних округах. Переможцями стають кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів, а також ті, хто не отримав мандат у першому турі, але здобув додаткову можливість за допомогою спеціальної формули.

Ця система має спільні корені з системою «перший на фініші», яка застосовується в одномандатних округах. Однак, система представницького голосування з'явилася раніше, в кінці XIX – на початку XX століть, і наразі використовується значно рідше (Кувейт, Ліван, Філіппіни).

Варто зазначити, що мажоритарна виборча система, яка також ґрунтується на принципі більшості, використовується в більшій кількості країн, ніж система представницького голосування. Цікаво, що дві з провідних демократій світу – Австралія та Франція – також використовують мажоритарну систему.

Основні характеристики системи представницького голосування:

- більш пропорційне представництво: система забезпечує більш точне відображення політичних уподобань виборців порівняно з системою «перший на фініші»;

- складність адміністрування: система потребує складних розрахунків для розподілу мандатів;

- можливість фрагментації політичного спектру: система може призвести до збільшення кількості дрібних партій;

- відображення інтересів і запитів соціальних груп.

Важливо також зазначити, що існують різні модифікації системи представницького голосування, які відрізняються нюансами формули додаткової можливості. Ці нюанси можуть значно впливати на результати виборів.

Існує дві основні форми мажоритарної виборчої системи: двотурний голосування та альтернативне голосування. У двотурній системі після першого туру переможець вибирається, а якщо він не отримав достатньої кількості голосів, він разом з другим кандидатом переходить до другого туру. Ця система використовується у Франції, деяких країнах Центральної Африки, В'єтнамі, а також в деяких країнах колишнього РССР, наприклад, у Туркменістані та Узбекистані.

Альтернативне голосування, менш поширене, використовується в Австралії. Виборець має можливість вибирати кандидатів з різних партій у порядку віддачі своїх переваг. Якщо жоден кандидат не набирає абсолютної більшості «перших місць» у виборців, їхні «другі місця» додаються, і так далі, доки не буде обрано одного кандидата.

Насупротив плюральної та мажоритарної виборчих систем була розроблена пропорційна система, де кандидати обираються за партійними списками або голосуванням з правом передачі голосу іншому кандидату. У першому випадку кандидати розподіляються між партіями пропорційно кількості голосів за кожен партійний список. У другому випадку ця система використовується в Ірландії, на Мальті, та на деяких виборах в Австралії. Виборець має можливість голосувати за кількох кандидатів одночасно, розміщуючи їх у порядку відповідно до своїх вподобань [21, с. 140].

Кожен з основних типів виборчих систем має свої переваги та недоліки. Вибір оптимальної системи залежить від конкретних політичних, соціальних та історичних чинників країни. Наприклад, країни, що переживають період становлення демократії, можуть віддати перевагу плюральній системі для забезпечення стабільного уряду. Водночас, країни з розвинутою багатопартійною системою можуть обрати пропорційну систему для більш

точного відображення політичних уподобань виборців. Змішані виборчі системи намагаються поєднати позитивні аспекти різних типів, забезпечуючи як стабільність, так і пропорційність. Однак, вони також можуть бути більш складними для адміністрування та розуміння виборцями. Змішані виборчі системи намагаються поєднати позитивні аспекти різних типів, забезпечуючи як стабільність, так і пропорційність. Однак, вони також можуть бути більш складними для адміністрування та розуміння виборцями.

Отже, оптимальний вибір виборчої системи є предметом постійних дискусій серед політологів та правників. Дослідження різних моделей та їх впливу на політичну систему країни є важливим чинником для забезпечення демократичності та ефективності виборчого процесу.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

2.1. Історичні етапи становлення виборчої системи України

Демократична трансформація України, започаткована з проголошенням незалежності, нерозривно пов'язана з розвитком багатопартійної системи. Саме політичні партії, як інститути, що представляють інтереси різних верств населення, покликані забезпечувати політичну конкуренцію, громадянську участь та підзвітність влади. Проте протягом тридцяти років становлення української партійної системи їй довелося долати численні виклики та суперечності, адже її еволюція відбувалася в умовах складних політичних, економічних та соціальних трансформацій.

Початок 1990-х років ознаменувався бурхливим розвитком партійного життя в Україні. Зникнення монополії КПРС відкрило шлях до створення численних політичних структур, загальна кількість яких сягала кількох сотень. Проте більшість з них були нечисленними, не мали чіткої ідеології та реального впливу на політику. Цей період можна охарактеризувати як етап атомізованої партійної системи.

Одним з ключових елементів демократичного розвитку стало становлення інституту президентства та проведення перших всенародних президентських виборів. Ці події супроводжувалися прийняттям нового виборчого законодавства, яке мало забезпечити вільне й чесне волевиявлення громадян.

Перший виборчий закон незалежної України, прийнятий у 1993 році, став реакцією на складну політичну та економічну ситуацію в країні. Протести шахтарів на Донбасі, що загрожували дестабілізацією, спонукали Верховну Раду призначити дострокові парламентські вибори на 1994 рік.

Цей закон передбачав висування кандидатів як від груп виборців, так і від політичних партій. Для обрання до парламенту кандидат мав набрати понад 50% голосів виборців у своєму окрузі за умови, якщо явка складе не менше 50%. У разі неперемоги жодного кандидата в першому турі, до другого виходили два кандидати з найвищими результатами [12, с. 54-55].

Важливою особливістю закону стало запровадження негативного голосування, коли виборець замість вибору одного кандидата мав можливість викреслити з бюлетеня тих, кого не підтримував. Цей механізм, з одного боку, давав можливість чітко висловити свою позицію, але з іншого – призводив до того, що в деяких випадках другий тур не визначав переможця, і вибори в окрузі доводилося проводити заново.

Перший тур виборів 1994 року відбувся в березні. Явка склала близько 75,6%, проте в 401 окрузі жоден з кандидатів не набрав більше 50% голосів або явка не досягла 50%. Лише 49 народних депутатів були обрані в першому турі.

Другий тур, призначений на початок квітня, також не зміг визначити переможців у всіх округах. Низька явка та повторні вибори в 116 округах призвели до того, що на кінець 1994 року в парламенті працювало лише 403 депутати з 450.

Вибори 1994 року продемонстрували низку проблем та недоліків української виборчої системи. До них можна віднести: неефективність процедури вотування, що призвело до негативного голосування та необхідності повторних виборів; низька явка виборців у деяких округах; недосконалість законодавства, яке не передбачало чітких механізмів вирішення ситуацій, коли жоден з кандидатів не набрав переможну кількість голосів.

Ці проблеми свідчили про необхідність вдосконалення виборчого законодавства та проведення реформ, спрямованих на підвищення рівня довіри до виборчого процесу та забезпечення його прозорості та чесності. Вибори 1994 року стали важливим етапом у становленні демократичної

виборчої системи України. Незважаючи на численні проблеми та недоліки, вони продемонстрували прагнення українського суспільства до демократичних змін та вільного волевиявлення. Удосконалення виборчого законодавства та проведення реформ стали ключовими завданнями для забезпечення стабільного розвитку демократичних інституцій в Україні [4].

Вибори 1998 року в Україні стали свідченням пошуку оптимальної виборчої моделі. Застосована змішана система, де половина депутатів обиралась в одномандатних округах, а друга половина – за пропорційною системою, продемонструвала низку недоліків [8, с. 58].

Низька популярність партій в одномандатних округах, обмежена участь (лише 8 з 52 партій пройшли до парламенту), політична неструктурованість нового парламенту та часті зміни фракційної приналежності депутатів – все це свідчило про невдачу цієї системи.

Вибори 2002 року повторили багато проблем попередніх років. Активне використання адміністративного ресурсу та невдале представництво опозиційного блоку «Наша Україна» в одномандатних округах знову призвели до недієвого парламенту [8, с. 59].

«Помаранчева революція» 2004 року стала каталізатором для змін. Новий закон про вибори запровадив пропорційну систему з закритими списками партій та блоків. Ця модель мала забезпечити більшу політичну структурованість парламенту, зменшити вплив адміністративного ресурсу та зловживань.

Вибори 2006 та 2007 років, хоча й не позбавлені проблем, визнані найчеснішими за весь період. Пропорційна система дійсно зменшила фракційну роздробленість та дала більше шансів опозиційним силам.

Період правління президента Януковича (2010-2014) ознаменувався посиленням авторитарних тенденцій та поверненням до жорсткої поляризації партійної системи. Правляча Партія регіонів прагнула до гегемонії, а опозиційні сили об'єднувалися навколо ідеї євроінтеграції та протистояння режиму.

Революція Гідності 2013-2014 років стала знаковим моментом в історії української партійної системи. Зникнення Партії регіонів та КПУ, поява нових політичних сил на основі Майдану та зростання впливу громадянського суспільства свідчили про потенціал для демократичних змін.

Проте останні роки продемонстрували посилення соціально-економічного фактору в українській політиці. Незадоволення населення економічною політикою влади веде до падіння підтримки провладних партій та зростання популярності популістських сил. Цей тренд свідчить про те, що українська партійна система й далі перебуває в пошуку стійкої ідентичності та не може запропонувати чітку візію розвитку країни [3, с. 33].

Позачергові вибори народних депутатів України, що відбулися 21 липня 2019 року, стали знаковим моментом в історії української демократії. Застосована змішана виборча система, де половина депутатів обиралась за пропорційною системою з 5% прохідним бар'єром, а друга половина – в одномандатних округах, дала можливість чітко зафіксувати волю народу.

У виборах взяли участь 5962 кандидати та 65 політичних партій. Виборцям було видано два бюлетені: один зі списком партій, другий – з кандидатами в одномандатному окрузі за місцем реєстрації. Для тих, хто тимчасово змінив місце голосування, було передбачено лише один бюлетень – для голосування за список партії.

Підтримка курсу Президента Володимира Зеленського та його партії «Слуга народу» знайшла своє відображення у результатах голосування. «Слуга народу» здобула беззаперечну перемогу, отримавши 254 мандати в парламенті – більше, ніж будь-яка інша партія в історії України. Це призвело до формування монобільшості, яка дала партії значний вплив на законодавчий процес [9].

Вибори 2019 року пройшли під пильним контролем 1719 офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій. За їхніми висновками, вибори відбулися демократично, чесно та прозоро, що стало визнанням досягнень України на шляху демократичних реформ.

Демократизація партійної системи України та формування відповідальних політичних сил, які б представляли інтереси суспільства, є ключовим завданням для забезпечення стабільного та динамічного розвитку країни. Цей процес потребує комплексного підходу, що включає наступні кроки:

1. Політико-правові реформи: Законодавче забезпечення прозорого фінансування партій, посилення відповідальності за порушення виборчого законодавства та запровадження механізмів внутрішньопартійної демократії.

2. Зміна виборчої системи: Перехід до пропорційної виборчої системи з відкритими партійними списками сприятиме посиленню зв'язків між партіями та виборцями, а також знизить вплив олігархічних груп на формування партійних списків.

3. Роль громадянського суспільства: Активізація громадських організацій у моніторингу діяльності політичних партій, проведенні кампаній із політичної освіти населення та залученні громадян до процесів прийняття рішень.

4. Розвиток партійної відповідальності: Впровадження механізмів відкликання депутатів, які порушують партійну дисципліну або втрачають довіру виборців, а також посилення партійного контролю за діяльністю своїх членів, обраних до органів влади.

5. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню довіри громадян до політичних партій, формуванню більш сталої та демократичної партійної системи, здатної ефективно представляти інтереси суспільства та забезпечувати сталий розвиток України [18, с. 76].

Отже, еволюція партійної системи України – це складний і суперечливий процес, позначений впливом олігархічних інтересів, пошуком ідеологічної та програмної ідентичності. Лише за умови проведення системних реформ та активної участі громадянського суспільства можна подолати наявні проблеми та побудувати дійсно демократичну партійну систему, яка стане рушієм політичних та економічних перетворень в Україні. Змішані виборчі системи

намагаються поєднати позитивні аспекти різних типів, забезпечуючи як стабільність, так і пропорційність. Однак, вони також можуть бути більш складними для адміністрування та розуміння виборцями.

2.2. Проблеми та перспективи розвитку виборчої системи України

Демократичні вибори є основою будь-якої вільної держави. В Україні, після здобуття незалежності, виборче законодавство зазнало суттєвих змін, відображаючи еволюцію політичної системи та прагнення до вдосконалення демократичних процесів.

Аналіз змін, внесених до виборчого законодавства України протягом періоду незалежності демонструє динамічний процес становлення демократичних інституцій. З одного боку, ці зміни відображають прагнення до більш досконалої та репрезентативної системи виборів. З іншого боку, епізоди з поспішним внесенням правок та визнанням їх неконституційними свідчать про певні недоліки та виклики, з якими стикалася молода українська демократія.

Незважаючи на наявність чіткої законодавчої бази, що передбачає як кримінальну, так і адміністративну відповідальність за порушення виборчого законодавства, в Україні спостерігається проблема з реальним притягненням винних до відповідальності. Цю тезу підтверджують думки багатьох українських експертів, які сходяться на думці, що нинішня система є неефективною. Не менш важливою проблемою є питання фінансування передвиборної кампанії, зокрема проведення агітації. Деякі експерти вказують на те, що значна частина фінансування здійснюється поза виборчими фондами. Це включає оплату праці членів виборчих комісій, спостерігачів, а також витрати на рекламу та PR.

Також доцільно впровадити систему підготовки та сертифікації членів виборчих комісій. Часто до складу керівного органу виборчої комісії входять

некомпетентні особи або люди без жодного досвіду роботи на дільниці. Це може призвести до низького рівня роботи на дільницях або постійної зміни членів комісій. Отже, важливо постійно підвищувати професійну підготовку членів виборчих комісій за допомогою тренінгів, семінарів, нарад та зборів, в яких беруть участь члени Центральної виборчої комісії та представники політичних партій. Це допоможе мінімізувати помилки та порушення з боку членів виборчих комісій як під час виборчого процесу, так і під час підготовки до виборів.

Сучасна виборча система України, попри певні здобутки на шляху демократизації, все ще далека від ідеалу. На шляху до імплементації кращих світових практик та забезпечення вільних та чесних виборів стоїть низка викликів, які потребують комплексного вирішення [2].

Чинники, що перешкоджають впровадженню міжнародних стандартів:

- низький рівень політико-правової культури, недосконала обізнаність як з боку організаторів виборів, так і з боку виборців щодо норм та принципів демократичного волевиявлення, їх прав та обов'язків, породжує численні порушення та зловживання;

- використання «брудних» виборчих технологій, застосування підкупу, маніпуляцій, тиску на виборців, фальсифікації результатів голосування та інших незаконних методів ведення виборчої боротьби не лише спотворює волю народу, але й підриває довіру до демократичних інституцій;

- вплив адміністративного ресурсу, використання ресурсів державної влади та місцевого самоврядування на користь певних кандидатів або партій суттєво унеможлиблює вільну конкуренцію та рівні умови для всіх учасників виборчого процесу.

У багатьох країнах-членах Європейського Союзу порядок підготовки та проведення виборів визначається Виборчим кодексом. Цей кодекс не лише допомагає систематизувати та уніфікувати різноманітні види виборчих процедур, але й створює правову базу, за якою діє один нормативний акт, що регулює всі аспекти виборчого процесу. Такий підхід дозволяє впорядкувати

всі правові відносини у сфері виборів за однією системою правил [20]. В деяких країнах існують обмеження щодо активного виборчого права, тобто права голосу. Наприклад, в Австралії особи, «які не здатні зрозуміти і осмислити природу і значення голосування», не володіють цим правом. У деяких штатах США виборець отримує Конституцію США при реєстрації і повинен прочитати кілька рядків і пояснити, як він їх розуміє, тобто продемонструвати певний рівень політичної освіти та освіченості в цілому.

Вимоги до кандидатів на виборні посади також можуть відрізнятися. У Великій Британії, Франції та Німеччині існують детальні вимоги до кандидатів, які зобов'язані надати докладні звіти про свою професійну діяльність. Це робиться для того, щоб забезпечити прозорість виборчого процесу та уникнути конфлікту інтересів. Важливо також дослідити систему виборів, яка використовується в різних країнах. Наприклад, в Китаї діє багатоступенева система непрямих і нерівних виборів (голос міського населення має більшу вагу, ніж сільського) [23, с. 117].

Виборча система Німеччини ґрунтується на принципах загальності, прямого голосування, свободи, рівності та таємниці. Це означає, що всі громадяни, які відповідають певним критеріям, мають право голосувати на виборах. Голосування відбувається безпосередньо, тобто виборці обирають своїх представників, не використовуючи посередників. Свобода виборів гарантує, що ніхто не може примушувати або впливати на волю виборців. Рівність голосів означає, що кожен голос має однакову вагу, незалежно від соціального статусу, походження чи інших факторів. Таємниця голосування гарантує, що виборці можуть вільно висловлювати свою думку без страху тиску чи осуду. Участь у виборах у Німеччині не є обов'язковою. Проте, високий рівень політичної свідомості та активності населення свідчить про важливість виборчого процесу для німецького суспільства.

Стає очевидним, що однією з ключових проблем політичної системи України є недостатня ефективність державного управління. Тому розвиток політичної системи повинен спрямовуватися на створення стабільних та

ефективних державних інститутів, які здатні функціонувати з використанням сучасних цифрових технологій. Це дозволить забезпечити безперешкодний доступ громадськості до інформації про роботу та результати їхньої діяльності.

В сучасну епоху, де цифровізація проникає в усі сфери життя, не винятком стає й політична система України. Як зазначає науковиця В. Подгорна, цей процес дедалі більше впливає на політичні процеси та інститути, вимагаючи їх адаптації до нових умов [22]. Цифровізація політики передбачає використання таких платформ, як Google, Microsoft, Facebook, Apple. Її інтенсифікацію В. Подгорна пов'язує з бурхливим розвитком інноваційних технологій, появою нейронних мереж та штучного інтелекту.

Однак, поряд з позитивними аспектами, цифровізація політичної системи України несе й певні проблеми. Найбільш суттєвою з них науковиця вважає дисфункціональність політичних інститутів та десоціалізацію громадян, які виникають через надмірну віртуалізацію суспільства.

Сучасний політичний ландшафт стрімко змінюється під впливом цифрових технологій. Як зазначає М. Шманатов, інтеграція віртуального та фізичного середовищ стає невід'ємною частиною політичного життя. Завдяки електронним інструментам, системам та пристроям інформаційного обміну створюється поле для насичення фізичного світу цифровими можливостями. Це відкриває нові горизонти для залучення громадськості до політичного процесу [34, с. 30].

Онлайн-простір стає потужним інструментом для політичних партій в Україні. Їх активність у таких напрямках, як:

- політична комунікація – це прямиий зв'язок з виборцями, мобілізація підтримки, поширення інформації та ідей;
- онлайн-реклама – цільове та ефективне просування політичних програм, кандидатів та партій;
- формування політичної активності громадян – залучення до онлайн-дискусій, голосування, зборів, петицій;

- регулювання цифрового простору в політиці – захист від дезінформації, кібератак, фейкових новин;

- цифровізація бюрократичних процесів – полегшення доступу до послуг, підвищення прозорості та ефективності роботи державних органів.

В сучасну епоху, де цифровізація проникає в усі сфери життя, не винятком стає й політична система України. Як зазначає В. Крижанівська, важливим чинником трансформації політики стає демократизація держави та суспільства [17, с. 83]. Це передбачає адаптацію форм політичної діяльності до принципів електронного урядування та електронної демократії, де цифрові технології відіграють ключову роль.

Завдяки цифровим інструментам, громадяни отримують ширший доступ до інформації та можливість висловлювати свої політичні позиції, зокрема, через соціальні мережі. Однак, важливо усвідомлювати, що швидке та якісне впровадження цих змін неможливе через низку зовнішніх та внутрішніх факторів. Сучасна політична система України, яка переживає процес цифровізації, стикається з низкою істотних проблем:

1. Низький рівень дотримання принципів демократії та політичного плюралізму.

2. Недосконалість законодавчого регулювання балансу політичних сил.

3. Відсутність чіткого механізму залучення опозиції, ЗМІ та громадськості до процесу прийняття рішень.

4. Неefективна система підзвітності політиків та органів влади перед виборцями.

5. Низький рівень залучення громадян до розробки та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики.

6. Низький рівень політичної культури.

Ці проблеми суттєво стримують впровадження сучасних цифрових інструментів у політичну систему України та гальмують її розвиток. Використання цифрових технологій у політиці несе в собі як можливості, так і виклики. Важливо знайти баланс між інноваціями та традиційними

методами, щоб зберегти демократичні цінності та принципи [6]. Аналіз сучасних тенденцій розвитку політичної системи України дозволяє сформулювати ключові напрямки її вдосконалення, такі як:

1) завершення адміністративно-територіальної реформи (необхідно чітко окреслити повноваження та відповідальність органів влади на різних рівнях, оптимізувати їх структуру та кількість, усунути дублювання функцій. Це дозволить підвищити ефективність управління та покращити координацію дій);

2) розмежування та закріплення функцій (важливо чітко розмежувати повноваження та відповідальність між різними гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою. Це забезпечить баланс сил та запобіжить зловживанню владою);

3) формування ефективної та прозорої виборчої системи (виборча система має гарантувати вільне та чесне волевиявлення громадян. Це передбачає вдосконалення виборчого законодавства, запровадження чітких правил фінансування політичних партій та кандидатів, посилення контролю за виборчим процесом);

4) підвищення рівня політичної культури та свідомості (для побудови демократичної політичної системи важливо, щоб громадяни розуміли свої права та обов'язки, активно брали участь у політичному житті, критично оцінювали дії влади);

5) забезпечення верховенства права та боротьба з корупцією (всі дії органів державної влади мають ґрунтуватися на законі. Необхідно створити систему ефективного антикорупційного контролю та покарати тих, хто зловживає владою);

6) запровадження механізмів прямої демократії (це може включати в себе проведення референдумів, електронне голосування, інші форми прямого волевиявлення громадян);

7) розвиток громадянського суспільства (сильне громадянське суспільство є важливим контролером влади та рушієм демократичних змін.

Необхідно створювати умови для розвитку незалежних ЗМІ, громадських організацій, інших форм громадської активності).

В підсумку зазначимо, що вдосконалення виборчого законодавства України – це не лише питання юридичної техніки, а й виклик усьому суспільству. Лише спільними зусиллями влади, громадянського суспільства та міжнародних партнерів можна побудувати дійсно демократичну систему виборів, яка гарантуватиме вільне та чесне волевиявлення народу – джерело легітимності будь-якої влади. Завдяки цифровим інструментам, громадяни отримують ширший доступ до інформації та можливість висловлювати свої політичні позиції, зокрема, через соціальні мережі. Однак, важливо усвідомлювати, що швидке та якісне впровадження цих змін неможливе через низку зовнішніх та внутрішніх факторів.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ

3.1. Місцеві вибори 2020 в умовах нової виборчої системи: здобутки та прорахунки

У формуванні демократичного суспільства України виявляються відмінності, які залежать від багатьох факторів, специфічних для різних регіонів країни. Серед цих факторів можна виділити історичне минуле, економічний розвиток, соціально-економічну ситуацію, вплив місцевих еліт, етнічні та культурні особливості, а також вплив зовнішніх чинників. Експерти вважають, що розвиток демократичних процесів в Україні напряду залежить від механізмів і процедур проведення місцевих та парламентських виборів. Простота виборчої системи та процедур підрахунку голосів робить участь у виборах більш доступною та зрозумілою для громадян, сприяє демонстрації їхньої довіри кандидатам та політичним партіям. Але необхідна напрацьована практика щодо вміння використовувати надані законодавством можливості здійснення волевиявлення.

Для забезпечення демократичних та прозорих виборів, міжнародні стандарти ЄС встановлюють, що менш ніж за рік до початку кампанії не можна змінювати три речі: територіальну організацію виборів, виборчу систему та спосіб формування виборчих комісій. Проте для України такі обмеження є неприйнятними, оскільки наразі відбуваються зміни в цих трьох сферах.

По-перше, щодо територіальної організації виборів, поки що парламент не затвердив створення нових, укрупнених районів, що перешкоджає ЦВК розпочати повноцінну підготовку до виборчої кампанії.

По-друге, поправки до Виборчого кодексу, які вносяться на голосування, призводять до політичного хаосу та протистоянь навіть у невеликих селах.

По-третє, спосіб формування виборчих комісій стає предметом прямого торгування між парламентськими групами, що призводить до недоліків у формуванні цих комісій [15].

Місцеві вибори 2020 року в Україні проходили в унікальних умовах, поєднавши в собі вплив епідемії COVID-19, впровадження нової виборчої системи, децентралізації влади та проведення президентського опитування. Незважаючи на ці виклики, вибори відбулися. Проте, для того, щоб зробити виборчий процес більш досконалим, необхідно провести ретельний аналіз застосування нових норм Виборчого кодексу [26]. В цій ситуації, реформа, здавалося б, мала би забезпечити виборцям більшу роль у прийнятті рішень про надання мандатів, але замість цього вона виявляється спрямованою на підтримку інтересів парламентських партій і груп. Це дозволило визначити недоліки та внести необхідні зміни до законодавства.

Багато місцевих виборів в Україні відбулися за різними виборчими системами. Однак існує ризик викривлення результатів через недоліки у виборчих процедурах, які зауважують як практики виборчого процесу, так і політичні діячі та науковці. Останні місцеві вибори відбулися за новим виборчим кодексом з модернізованою системою, включаючи відкриті виборчі списки. Серед важливих особливостей цієї системи – округові списки до рад, преференції на рівні 25%, гендерні квоти та грошові застави для кандидатів.

Проте нова виборча система також відкрила двері до рад депутатів, які не отримали значної підтримки виборців. Щоб уникнути подібних ситуацій, важливо внести зміни до виборчого законодавства та встановити «мінімальний прохідний поріг» для виборців. Багато експертів вважають, що потрібно повернутися до рейтингового підходу при визначенні кандидатів для входження до ради.

З 1 січня 2020 року набув чинності Виборчий кодекс, який запровадив нову пропорційну виборчу систему з гнучкими списками. Ця система передбачає, що політичні партії мають право ранжувати своїх кандидатів у списках, а виборці можуть впливати на цей порядок, надаючи їм персональні

голоси. Важливо зазначити, що гнучкі списки відрізняються від відкритих списків, де виборці мають повний контроль над формуванням остаточного списку партії.

Реформа адміністративно-територіального устрою 2020 року призвела до зменшення кількості територіальних одиниць та скорочення кількості місцевих депутатів. Це суттєво вплинуло на політичний ландшафт на місцевому рівні, адже укрупнені території та менша кількість представників ускладнили доступ виборців до своїх обранців.

Вплив на вибори: оновлена виборча система та новий адміністративно-територіальний поділ мали неоднозначний вплив на місцеві вибори 2020 року. З одного боку, вони сприяли появі нових політичних сил та незалежних кандидатів, адже нова система надала їм більше шансів на проходження до представницьких органів. З іншого боку, скорочення кількості депутатів та укрупнення округів посилило вплив великих політичних партій та ускладнило представництво інтересів окремих громад.

Місцеві вибори 2020 року стали важливим етапом у реформуванні української політичної системи. Їхні результати продемонстрували як позитивні, так і негативні наслідки оновленої виборчої системи та нового адміністративно-територіального поділу. Подальший аналіз та оцінка цих впливів є необхідними для розуміння майбутнього розвитку місцевого самоврядування в Україні [19].

Ці зміни торкнулися як дизайну виборчого бюлетеня, так і алгоритму підрахунку голосів, маючи на меті зробити процес виборів більш прозорим, справедливим та демократичним.

1. Пропорційна система з гнучкими списками та мажоритарна система: основним нововведенням стало поділ територіальних громад на дві групи: з кількістю виборців більше 10 000 та менше 10 000. У громадах з кількістю виборців понад 10 000 застосовувалася пропорційна система з гнучкими списками, де виборці обирали політичну партію, а потім могли вплинути на порядок кандидатів у списку, надаючи їм персональні голоси. У громадах з

меншою кількістю виборців використовувалась мажоритарна система, де перемагав кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів.

2. Єдиний список та закріплення за округами: кожен кандидат у депутати був розміщений у єдиному списку партії, за винятком першого номера, який зазвичай є лідером партії. Кандидати також закріплювалися за одним із територіальних виборчих округів. В кожному окрузі партія могла висунути від 5 до 12 кандидатів.

3. Дизайн бюлетеня та двоступінчаста система підрахунку голосів: дизайн бюлетеня був розділений на дві частини: у лівій частині виборці обирали партію, а в правій могли (але не зобов'язані) вписати номер кандидата з обраного ними округу [27].

Система підрахунку голосів була двоступінчастою:

Перший етап: Кількість голосів за партію в кожному окрузі ділилася на виборчу квоту, що визначала кількість мандатів, які отримує партія в цьому окрузі.

Другий етап: Залишки від ділення розподілялись між єдиними списками партій. Цей процес не мав суттєвого впливу виборців, адже списки формували з'їзди партій.

4. 40% гендерної квота: важливим нововведенням стала 40% гендерна квота, яка зобов'язувала партії включати до своїх списків двох кандидатів іншої статі на кожні п'ять місць. Це правило мало на меті забезпечити більш рівне представництво чоловіків та жінок у органах місцевого самоврядування.

5. Додаткові зауваження: дотримання гендерної квоти вимагалось від партій на етапі висунення кандидатів, а не їх реєстрації.

Кандидати, які отримували 25% від виборчої квоти, могли підніматися у рейтинговому порядку в списку, якщо це дозволяв статут партії [28].

Серед ключових аналітичних матеріалів, які розглядають функціонування нової виборчої системи на місцевих виборах, варто відзначити результати спостереження Громадянської мережі «Опора». Крім того, проблематика наслідків виборчої реформи була об'єктом аналізу для

численних дослідників, включаючи вибори депутатів до Львівської обласної ради та Харківської обласної ради [33]. На жаль, інформація на рівні виборчих дільниць у всіх регіонах України відсутня, оскільки Центральна виборча комісія не публікувала таких даних, а лише надала агреговані результати місцевих виборів. У відповідь на запит щодо розуміння наслідків виборчої реформи на місцевих виборах 2020 року була організована міжнародна наукова конференція «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» 28 листопада 2020 року, під час якої науковці досліджували особливості виборчого процесу в різних регіонах України.

Загалом, місцеві вибори 2020 року стали важливим етапом у реформуванні української політичної системи. Їхні результати продемонстрували як позитивні, так і негативні наслідки оновленої виборчої системи та нового адміністративно-територіального поділу. Подальший аналіз та оцінка цих впливів є необхідними для розуміння майбутнього розвитку місцевого самоврядування в Україні.

3.2. Вплив інститутів громадянського суспільства на вдосконалення виборчих систем

Розуміння громадянського суспільства та його впливу на демократичні зміни може бути узагальнено через призму двох різних традицій, які Том Карозерс відзначає: одна традиція акцентує на просуванні демократії як важливої цінності в самому собі, тоді як інша зосереджується на розвитку практики опменту, тобто демократії як змінної, що сприяє розвитку. Перший підхід спрямований на політичну підтримку активістів демократії як безпосереднього чинника змін, тоді як другий підхід розглядає зміцнення умов для розвитку демократії шляхом покращення державного потенціалу та ефективного управління як стратегічну мету, спрямовану на покращення якості життя людей у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Трансформація виборчої системи неможлива без активної участі громадянського суспільства. Саме воно, як рушій змін, здане стимулювати та втілювати в життя необхідні реформи.

Суб'єктом громадянського суспільства є активні громадяни, які володіють високим рівнем політичної, економічної та соціальної культури. Разом з державою вони формують зрілі правові відносини, спрямовані на забезпечення спільного блага.

Фундаментальною основою громадянського суспільства, як зазначає Ф. Рудич, є неухильне дотримання та захист прав людини. Кожна людина в такому суспільстві має гарантоване право вільного вибору у сфері економічного та політичного життя, вільного вираження власних поглядів, визначення власної ідеології та світогляду [29].

Важливо підкреслити, що трансформація виборчої системи є комплексним процесом, який потребує системного підходу та скоординованих зусиль з боку всіх зацікавлених сторін. Громадянське суспільство, як один із ключових акторів цього процесу, може відігравати вирішальну роль у:

- контролі за прозорістю та чесністю виборчого процесу. Громадські організації та активісти можуть здійснювати незалежний моніторинг виборів, виявляти порушення та сприяти їх усуненню;

- підвищенні політичної свідомості та активності громадян щодо набуття вміння використовувати свої права. Громадські кампанії та просвітницькі програми можуть стимулювати участь громадян у виборах та інших політичних процесах;

- розвитку діалогу між владою та суспільством. Громадські дискусії та форуми можуть сприяти обміну думками та пошуку спільних рішень щодо вдосконалення виборчої системи;

- запропонування та впровадженню інноваційних рішень. Громадянські організації та дослідницькі інститути можуть розробляти нові методи та технології проведення виборів, що сприятимуть їх більшій прозорості, доступності та ефективності [31, с. 16].

Ефективна трансформація виборчої системи, заснована на принципах демократії та верховенства права, є ключовою умовою для розвитку вільного та справедливого суспільства. Громадянське суспільство, як активний учасник та рушій змін, може відігравати вирішальну роль у досягненні цієї мети.

Протягом тривалого часу Україна перебувала у стані політичної апатії, де населення було відчужене від влади та не мало можливості впливати на власні інтереси. Поняття «виборчої демократії» протиставляється «соціалістичній демократії», де вибори без альтернативи слугували лише декорацією, не маючи нічого спільного з реальним демократичним процесом. Соціальне значення виборів полягає в їхній ролі як одного з важливих засобів політичного самовираження громадян, стимулюванні політичної активності громадянського суспільства, сприянні розвитку навичок публічної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної влади. Рівність акторів є ключовою рисою громадянського суспільства. У відкритому громадянському суспільстві політичні партії та громадські організації, щоб досягти цієї мети, повинні укладати угоди й доходити до компромісів. Крім того, інститути громадянського суспільства мають мету розв'язувати важливі для суспільства проблеми, привертаючи до них увагу, та, за потреби, змушувати державу коригувати свою політику у відповідному напрямку. Наразі така необхідність актуальна. Таким чином, за думкою Г. Щедрової, громадянське суспільство повинно виступити як ініціатор необхідних змін як у державі, так і в механізмі виборчої системи [7].

У сучасній Україні громадянське суспільство включає, крім політичних партій, понад 100 конфесій, 100 громадських наукових академій та наукових товариств. Тут діють десятки професійних, жіночих, молодіжних, спортивних, ветеранських та екологічних об'єднань. Якщо у 2000 році в Україні було зареєстровано 1376 всеукраїнських та понад 12,7 тисячі місцевих громадських організацій, то за даними порталу intellect.org.ua, кількість офіційно зареєстрованих громадських організацій досягла 25 тисяч у 2005 році. Також існують незареєстровані об'єднання та групи, які представляють та

реально задовольняють різноманітні інтереси громадян [11, с. 162]. На сьогоднішній день нові особливості політичної культури можна відобразити через такі показники. Частка громадян України, які повністю підтримують розвиток приватного підприємництва, скоротилася до 16,3%; передачу дрібних підприємств у приватну власність підтримують 43,7% респондентів, що свідчить про розчарування у виключно ринкових методах управління економікою держави, а також, як доказ підвищення довіри до державного управління, 46,2% вбачають необхідність поєднання державного управління і ринкових методів в управлінні економікою.

Розвиток громадянського суспільства не обмежується лише на рівні інституцій. Становлення його інститутів у формі громадських організацій, політичних партій, нових профспілок, рухів і т. д. сприяло формуванню демократичних принципів і норм, політичних відносин у суспільстві. Це саме вони, в значній мірі, сприяли прийняттю нової Конституції України, появі ідей реформування політичної системи, трансформації виборчої системи.

Громадянське суспільство має на меті здійснення якісних змін у суспільно-політичному житті. Однак його вплив на формування громадської думки поки що проявляється повільно. Це підтверджують дані багатьох соціологічних досліджень і опитувань громадян, які автор проводила під час всеукраїнського обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України», а також внесення змін та доповнень до Закону України «Про вибори народних депутатів України» [25].

Важливими ознаками демократичної політичної культури має бути розуміння улаштування політичної системи, знання основ законодавства, процедур і регламентів суспільної взаємодії, а також відношень та позицій політичних сил і партій. У контексті демократизації суспільства політична культура стає культурою взаємин між правителями та громадянами, культурою дотримання прав і обов'язків кожним громадянином, правовою культурою, а також культурою міжнаціональних відносин та політичної влади. Ключову роль у цьому процесі повинно відігравати громадянське суспільство,

в якому головним актором є людина зі своєю системою цінностей, запитів та інтересів [29, с. 6].

Асиметрія впливу держави та громадянського суспільства в Україні є свідченням незрілості останнього. Держава володіє значно більшим набором інструментів впливу на суспільство, що підкреслює зародковий стан розвитку громадянського сектору.

Перед державою та суспільством стоять актуальні завдання, спрямовані на активізацію громадянського суспільства:

- формування дієздатних суб'єктів громадянського суспільства, здатних частково перейняти на себе певні функції держави;
- виховання правової та громадянської культури населення;
- створення механізмів зворотного зв'язку, що забезпечать вплив громадянського суспільства на процес прийняття та реалізації правових норм.

Важливим фактором на шляху розвитку громадянського суспільства в Україні є вдосконалення правової бази. Це передбачає відхід від правового нігілізму та тотального контролю, натомість рух у бік правової держави.

На жаль, наразі в Україні не існує ефективного механізму впливу громадянського суспільства на правові процеси. Створення такого механізму є одним з ключових завдань, вирішення якого сприятиме активізації громадянського сектору та його інтеграції до системи публічного управління [10, с. 50].

Важливо зазначити, що розвиток громадянського суспільства – це тривалий процес, який потребує постійних зусиль з боку як держави, так і самих громадян. Спільна робота над вдосконаленням правової бази, формуванням активної громадянської позиції та створенням дієздатних механізмів зворотного зв'язку дозволить Україні побудувати зріле та демократичне суспільство.

Отже, сучасні інформаційні технології значно змінюють уявлення про політичну участь та народовладдя. Участь громадян стає більш прямою, тому посередницька роль традиційних структур громадянського суспільства

зменшується, але їхня функція контролю за іншими державними інститутами залишається. Держава поступово делегує громадянському суспільству частину своїх повноважень, але це не означає її повне відступлення. Розподіляючи свої функції, держава передає частину відповідальності громадським структурам, що робить громадянське суспільство більш відповідальним і збільшує його вплив. Оскільки домінування групи над індивідом може призвести до тоталітаризму, державу слід розглядати як перешкоду для панування чи навіть диктатури громадянського суспільства над особистістю. Саме цим держава сприяє формуванню справжнього, а не псевдогромадянського суспільства, результатом якого є тіньовий перерозподіл державного майна. Щоб отримати об'єктивну картину розвитку громадянського суспільства, важливо виявляти основи самоорганізації, а не стежити за множенням псевдогромадянських структур.

ВИСНОВКИ

За результатами кваліфікаційного дослідження можна зробити наступні висновки:

Перше, було переосмислено поширені підходи до визначення поняття «виборча система». Відмова від штучного розмежування «широкого» та «вузького» трактувань дозволила уникнути нівелювання ключових відмінностей між виборчим правом, процесом та системою, а також надмірного звуження змісту, що не розкриває правову природу поняття.

Друге, аналіз свідчить про те, що виборча система – це не просто сукупність правил, а цілісний політико-правовий інститут. Він забезпечує реалізацію виборчих прав громадян, формування представницьких органів влади та певний тип організації публічної влади. Цей процес ґрунтується на комплексі взаємопов'язаних та взаємозумовлених «виборчих технологій»: висування кандидатів, голосування, підрахунок голосів та встановлення результатів виборів. Таке розуміння охоплює всі правові аспекти виборчої системи, підкреслює її системний характер та чітко окреслює роль правового регулювання, що здійснюється нормами виборчого права.

Третє, вивчення та порівняння виборчих систем європейських країн не дає чіткої відповіді на питання, яка з них є найкращою. Не існує універсальної, досконалої системи, що однаково б підходила всім країнам. Кожна з них має свої особливості, плюси та мінуси, більше або менше відповідаючи потребам конкретної країни в певний історичний період. Однак, аналіз досвіду інших країн може стати цінним джерелом знань та ідей при реформуванні виборчого законодавства України.

Четверте, ефективність реформування виборчої системи залежить від чіткої та продуманої правової бази, яка ґрунтується на міжнародних стандартах демократичних виборів. До ключових принципів належать: рівноправність усіх учасників виборчого процесу; прозорість фінансування виборчих кампаній; вільне волевиявлення виборців; заборона використання

адміністративного ресурсу; забезпечення свободи слова та доступу до інформації.

П'яте, постійне реформування виборчого законодавства України має негативний вплив на його практичну реалізацію. Стабільне законодавство, яке адекватно відображає суспільні потреби та забезпечує ефективні механізми правового регулювання, гарантує його продуктивність. Натомість, сучасне виборче законодавство України являє собою сукупність законів та нормативно-правових актів, які частково дублюються, а в деяких випадках мають суперечності там, де необхідний єдиний підхід до правового регулювання.

Досвід проведення виборів за змішаною системою в Україні продемонстрував її хибність. Ця система сприяє провладним партіям, які, зловживаючи адміністративним ресурсом в одномандатних округах, можуть отримати значно більше місць в парламенті, ніж якби вибори проводились за пропорційною системою з голосуванням у єдиному загальнодержавному окрузі за закриті партійні списки.

Шосте, першочерговим завданням виборчої реформи в Україні має стати заміна існуючої системи на парламентських виборах на повноцінну систему пропорційного представництва з відкритими списками. Цю рекомендацію неодноразово висловлювали Венеціанська комісія та Парламентська Асамблея Ради Європи, адже подібна система успішно використовується в багатьох країнах ЄС з розвиненими демократичними традиціями.

Важливим аспектом також є підвищення політико-правової культури учасників виборчого процесу. Необхідно враховувати як історичні та національні традиції, так і передовий досвід світової виборчої практики.

Сьогодні перед Українською державою та її органами влади стоїть ключове завдання: забезпечити не лише громадян, але й усіх учасників виборчого процесу та міжнародну спільноту, безумовною довірою до результатів виборів. Це можна досягти лише за допомогою прозорих та чітких механізмів активного залучення всіх зацікавлених сторін до виборчого

процесу на всіх його етапах. Замість постійних змін та латання старої системи, Україні потрібна нова, стабільна та справедлива виборча система, яка гарантуватиме вільне волевиявлення українського народу.

Сьоме, виборчий кодекс України, як головний документ у цій сфері, потребує вдосконалення для забезпечення чесних та прозорих виборів. Для того, щоб його оновити, потрібно: впровадити пропорційну систему з відкритими списками; впровадити відкритість фінансування політичних партій; забезпечити вільний доступ громадян до виборчого процесу; затвердити механізм реалізації виборчих прав внутрішньо переміщених осіб; забезпечити об'єктивність та прозорість висвітлення інформації під час виборчого процесу у ЗМІ; створити інститут регіональних представництв Центральної виборчої комісії (це дозволить ЦВК мати більш чітке уявлення про ситуацію на місцях та оперативніше реагувати на можливі порушення, а до складу цих представництв мають входити представники різних громадських організацій та незалежні експерти, що сприятиме неупередженості та прозорості їхньої роботи).

Втілення вищеописаних пропозицій у життя стане значним кроком на шляху до утвердження влади народу в Україні. Це сприятиме проведенню демократичних та чесних виборів, які, в свою чергу, зміцнять довіру до влади з боку громадян та закладуть підвалини для розквіту громадянського суспільства.

Саме народ, як джерело влади, має бути головним бенефіціаром виборчої реформи. Завдяки запропонованим змінам українці зможуть обирати своїх представників у владі більш свідомо та вільно, а самі вибори стануть прозорими та підзвітними суспільству.